

Розділ II

Фінанси

УДК 343.13;336.227.1

М.О. Вербинська
*аспірант, кафедра управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Кредитні ризики комерційних банків в сучасних економічних умовах

Визначено основні ризики комерційних банків України. Розглянуто особливості та причини виникнення кредитних ризиків з урахуванням особливостей сучасної економіки, їхню залежність в цілому від економічної ситуації в країні, державне регулювання кредитної діяльності банків в Україні.

Ключові слова: *фінансова безпека банку, комерційний банк, кредити, проблемні кредити, державне регулювання*

М.А. Вербинская
*аспірант, кафедра управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Кредитные риски коммерческих банков в современных экономических условиях

Определены основные риски коммерческих банков Украины. Рассмотрены особенности и причины возникновения кредитных рисков с учетом особенностей современной экономики, их зависимость в целом от экономической ситуации в стране, государственное регулирование кредитной деятельности банков в Украине.

Ключевые слова: *финансовая безопасность банка, коммерческий банк, кредиты, проблемные кредиты, государственное регулирование.*

М. Verbynska
*PhDstudent, Department of Management
of Financial and Economic Security,
KROK University*

Credit Risks of Commercial Banks in the Current Economic Conditions

The main risks of the commercial banks of Ukraine are identified. The peculiarities and causes of credit risks, taking into account features of the modern economics, their dependence,

in general, from the economic situation in the country, the state regulation of credit activities of banks in Ukraine are considered.

Key words: *bank financial security, commercial bank, credits, sub-prime credits, state regulation.*

Постановка проблеми

Розуміння та структура процесу регулювання фінансової стійкості комерційних банків перебуває в центрі уваги науковців. Широкий спектр ризиків банківської діяльності обумовлює необхідність у їхньому всебічному аналізі, систематизації та розробці ефективного механізму їхнього регулювання. Виходячи з того, що найбільшу частину в банківських зобов'язаннях становлять кредитні зобов'язання, значної актуальності набуває питання про державне регулювання проблемних кредитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти управління банківськими ризиками досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені А. Альгін, І. Белова [4], В. Грушко [1], А. Єпіфанов [2], М. Кроу, О. Криклій [4], К. Ерроу, Г. Марковіц, М. Міллер, Ф. Модільяні, Л. Примостка [3], І. Сало [2] та інші. Однак проблема управління банківськими ризиками залишається нерозв'язаною через складність вибору оптимальної стратегії та інструментарію їх оцінки й регулювання, зважаючи на багатогранність стратегічних зон діяльності банків і банківських продуктів, та потребує подальшого дослідження. Це обумовлене тим, що на протязі 2014-2016 років динамічно зросли фінансові проблеми банків, пов'язані з процесами, які не піддаються регулюванню існуючими та звичайними методами, що регулювали діяльність банків в умовах відносно стабільного економічного стану.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки економічної та політичної кризи в державі в 2014-2015 роках змусили звернути особливу увагу на проблему банківської безпеки. Останні події в українській банківській сфері демонструють хиткість і нестабільність національної банківської системи, її фінансову нестійкість, відсутність механізмів, що дозволяють ефективно повертати проблемні кредити.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження шляхів зміцнення фінансової стійкості банківської системи України в сучасних економічних умовах.

Вклад основного матеріалу дослідження

Економічні процеси, що відбуваються в останні роки в нашій державі, вимагають не тільки посилення уваги до банків та Національного банку України, як основного регулятора діяльності банків, але до їхнього взаємозв'язку, залежності їх – держави та банків – один від одного, взаємоузгодження їхніх дій для найбільш ефективної діяльності та подолання фінансової та економічної кризи. Протягом останніх років динамічно зростають фінансові проблеми банків, пов'язані з процесами, які не піддаються регулюванню існуючими та звичайними методами, що регулювали діяльність банків в умовах відносно стабільного економічного стану держави [1].

На теперішній час для держави, для НБУ і окремо для банків невирішеною остаточно залишається проблема запобігання основним фінансовим ризикам, зростає кількість банків-банкротів, що негативно позначається на фінансовому стані не тільки держави, але й окремо кожного комерційного банку, кожного гро-

мадянина держави. Зокрема потребують подальшого дослідження методи управління фінансовими ризиками комерційного банку, пов'язані з утриманням депозитів, з валютними ризиками банків, з поверненням проблемних кредитів.

Найбільш актуальним питанням для банківської системи України в останні роки є розробка шляхів стабілізації банківської системи України в умовах макроекономічної кризи та економічної нестабільності держави. Основні фінансові ризики банків включають в себе різноманітні складові: це недосконалість та мінливість законодавства, грошова-кредитна політика НБУ, нестабільність зовнішнього середовища, глобальні та локальні фінансові кризи, нестабільне соціально-політичне становище в Україні, неспроможність окремих банків до конкуренції, злочинна діяльність керівників банків, ТОП-менеджменту та третіх осіб, негативні макроекономічні умови, нестабільність податкової та страхової політики.

На теперішній час для банківської системи України існує три основні види загроз фінансовій безпеці банків: це кредитні ризики, пов'язані з масовим неповерненням кредитів; депозитні ризики, пов'язані з витребуванням депозитної грошової маси з банків; валютні ризики та їхні наслідки для вкладників, позичальників та окремого комерційного банку [2].

Цілі банківського нагляду в різних країнах відрізняються в залежності від стану економіки. Найбільш загальними цілями є: пруденціальні (це всі нормативи та обов'язкові вимоги, які встановлюються законом і центральним банком країни для банківських установ з метою забезпечення їхньої надійності, ліквідності та платоспроможності, управління ризиками), зменшення зловживань у банках, зниження ризику використання банків у злочинних цілях (наприклад, для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом), контроль за дотриманням ринкової дисципліни (щодо належного розкриття фінансової звітності, ринкової інформації про ціни та інші показники фінансового здоров'я банку) [4].

Основні принципи банківського нагляду в усьому світі встановлює Базельський комітет з банківського нагляду. Вимоги банківського нагляду і регулювання були систематизовані і викладені у 1988 році у Першій Базельській угоді (Базель–I, відомий як Угода про капітал). На даний час поширення набуває вже Базель–III, затверджений у 2011 році. Головною ціллю угоди є підвищення якості управління ризиками в банківській справі, що в свою чергу повинно укріпити стабільність фінансової системи в цілому. Встановлюються також вимоги щодо ліцензування банків регулятором, обов'язкові резервні вимоги, вимоги щодо корпоративного управління і фінансової звітності та розкриття інформації, щодо відповідальності керівництва за встановлення і підтримання належного внутрішнього контролю в банку, обмеження великих ризиків та інше [4].

Згідно зі статистикою Всесвітнього банку, який порівнює тільки офіційні дані, надані центробанками, банківська система України має один із найбільш високих показників капіталізації серед країн, що не належать до числа світових фінансових центрів [4].

На виконання чинних у світовій практиці вимог, за рекомендаціями Європейського Союзу та Міжнародного валютного фонду, з 2013 року продовжується робота Національного банку України, як державного регулятора, з видалення з банківського ринку ненадійних та неплатоспроможних банків: за статистикою НБУ, на початок 2016 року в Україні діяло 116 банків, на 1 серпня 2016 року це вже 101 банк [5]. За офіційними даними ФГВФО – Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (це державний орган, який здійснює процес ліквідації банків), в стадії ліквідації знаходяться 78 банків, введено тимчасову адміністрацію в 4 банках [6].

Згідно з аналітичними та статистичними даними Національного банку України, в останній рік НБУ вдалося відносно врегулювати курс валют, депозитні ставки, приріст депозитів, але питання з кредитами на цей момент не вирішене [5].

Коментар Національного банку України щодо рівня інфляції в серпні 2016 року, розміщений на офіційному сайті, описує, що у серпні 2016 року споживчі ціни знижувалися третій місяць поспіль. Дефляція у місячному вимірі становила 0,3%. У річному вимірі споживча інфляція прискорила – до 8,4%. Про це також свідчать дані, опубліковані Державною службою статистики України. Водночас базова інфляція в річному вимірі продовжувала знижуватися до 7,4%, що свідчить про подальше послаблення інфляційного тиску, зумовлене зміцненням курсу гривні в березні–липні, покращенням інфляційних очікувань та стриманим попитом.

Постійно, хоч і не стрімко, відбувається приріст депозитів – залучені депозити в кінці 2014 року становили по системі банків України 675 093 млн грн, в кінці 2015 року – 716 728 млн грн, в липні 2016 року – 766 952 млн грн, таким чином приріст в річному обчисленні за поточний рік становить 11,1% [5]. В існуючих умовах нестабільності зовнішнього середовища та зовнішніх економічних умов це позитивні події для банків. – Рис.

Відновлення росту вкладів населення свідчить про поступове повернення довіри громадян України до вітчизняної банківської системи, яка пройшла за останні роки непростий, але необхідний період очищення від схемних та неплатоспроможних банківських установ та вийшла на новий етап – перезавантаження, вважає заступник Голови НБУ Катерина Рожкова. Більше того, у липні найбільше з початку року зростання показали строкові вклади населення у гривні – одразу на 1,6 млрд грн. Строкові кошти важливі для банківської системи, їхнє зростання додає стабільності ліквідності банків та стимулює до відновлення кредитування [5].

Але питання повернення кредитів на теперішній час не вирішене. За січень 2016 року прострочена кредитна заборгованість по банківській системі України

Динаміка гривневих депозитів населення у 2016 р., млрд грн

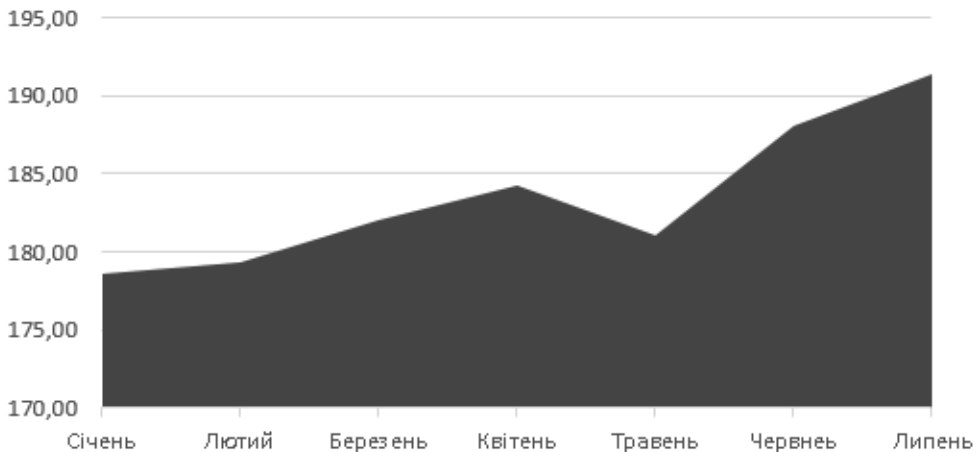

Рис. Динаміка гривневих депозитів у 2016 році

Джерело: [5].

становила 22,8%, на 01.08.2016 року частка простроченої заборгованості року – це вже 26,1% від загальної суми наданих кредитів, що в грошовому вимірі становить 751 000 млн грн. [5].

Окремою проблемою треба виділити частку валютних кредитів, отриманих до 2008 року, та іпотечних кредитів (особливо отриманих за програмою Фонду молодіжного кредитування з компенсацією відсоткової ставки державою, яка активно працювала до 2008 року, але на даний момент зовсім не діє).

Для вирішення цього питання на теперішній час не існує державних механізмів, які сприяли би банкам здійснювати повернення кредитів примусовими методами, відсутній гнучкий законодавчий механізм, який дозволяв би робити це швидко, ефективно та без значних матеріальних втрат зі сторони стягувача – а саме банку (це витрати на реєстрацію нерухомості, нотаріальні послуги, проведення оцінки нерухомості та інше). Не сприяє цьому і мораторій, встановлений згідно із Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», прийнятого в 2014 році.

На теперішній час не вироблені остаточні і загальноприйнятні критерії віднесення кредитів до категорії проблемних. Так, в банківському законодавстві України, нормативних документах НБУ відсутні трактування термінів «проблемна кредитна заборгованість», «проблемний кредит». Найбільш загальною характеристикою, що об'єднує різні підходи до терміну «проблемний кредит», є занепокоєння банків і органів банківського нагляду щодо виконання боржниками своїх кредитних зобов'язань. При цьому «проблемність» кредиту так чи інакше стосується перспектив реалізації умов кредитної угоди, в тому числі і такої, що забезпечена заставою [7] [9].

З метою нагляду НБУ використовує таку категорію, як «негативно класифіковані активи», значною частиною яких є негативно класифіковані кредити (тобто класифіковані за ступенем ризику як «сумнівні», «безнадійні»).

Заходи впливу до банків застосовуються НБУ, починаючи з частки негативно класифікованих активів у загальній їх сумі, що перевищує 10%.

Банки, безумовно, відслідковують частку негативно класифікованої заборгованості і вживають заходів для її зменшення. Так, для покращення балансів до 2014 року банки активно списували заборгованість (чому сприяли прийняті нормативні акти НБУ і ДПАУ); продавали заставне майно; передавали або продавали проблемні активи, в тому числі насамперед кредити (так виникли «колекторські» організації, діяльність яких законодавчо не встановлена і не регулюється ніяким законом) [10].

Відповідно до правил проведення кредитних операцій банками України їм надано право самостійно визначати ознаки фінансового стану боржника та робити висновки про його здатність виконувати свої зобов'язання. Розроблені банками внутрішні методика, після узгодження з Національним банком, фіксуються в їхніх локальних нормативних правових актах, що регламентують порядок формування спеціального резерву. Відсутність єдиних методичних підходів призводить у результаті до різного рівня толерантності банків до кредитного ризику. Банки, що вибрали більш жорсткі вимоги до показників фінансового стану позичальників, знаходяться в менш вигідному становищі порівняно із більш лояльними.

Враховуючи те, що більш жорсткі вимоги призводять до збільшення витрат банку на створення спеціального резерву, можна зробити висновок: фінансові результати та показники звітності банків, які застосовують різні підходи при встановленні ознак фінансової нестійкості боржника, в певній мірі непорівнянні.

Поряд із розрахунком фінансового стану позичальника більшого значення

набуває якість застави. Вдала реалізація застави, наданої неплатоспроможним позичальником, здатна – за 100-відсотково сформованих резервах за проблемним (безнадійним) кредитом і відсутності у позичальника грошових надходжень від основної господарської діяльності для погашення боргу, навіть у скорочений період експозиції об'єкта на ринку (по ліквідаційній вартості), – суттєво впливати на фінансовий результат банку [10].

У світовій практиці найбільш надійним і поширеним видом забезпечення банківських позик є іпотека, вона є окремим випадком більш широкого поняття – застава. Іпотекою визнається застава землі, нерухомого майна, при якому земля і (або) майно, що є предметом застави, залишаються у заставодавця або третьої особи. Предметом іпотеки може бути пов'язане із землею майно – будівля, споруда, квартира, підприємство і його структурні підрозділи як цілісний майновий комплекс, а також належні заставодавцю на правах приватної власності земельні ділянки та багаторічні насадження.

Але, як вказано вище, наявні на теперішній час нормативні документи та деякі закони не сприяють реалізації предмету застави або іпотеки, що значно ускладнює для банків погашення проблемних кредитів. У нас поки що відсутня юридично-правова основа реалізації іпотеки у повному розумінні цього терміну. Нормативно-законодавчі акти, які регулюють іпотечні та земельні правовідносини, не дають банкам змоги реалізувати своє право на погашення кредитів за рахунок предмету іпотеки. До цього слід ще додати, що проблема законодавчого регулювання питань власності на землю в Україні, як, втім, і в інших країнах, знаходиться переважно в політичній площині, що значно ускладнює її вирішення [11].

Висновки

На основі аналізу стану банківської системи держави протягом 2014-2016 років, статистичної інформації Національного банку України можна зробити висновки, що проблема запобігання основним фінансовим ризикам в банківській сфері, питання зростання кількості банків-банкротів не вирішена остаточно. І в цій складній ситуації на перше місце необхідно ставити питання не про досягнення найкращого результату діяльності банку за заданими ресурсами, а досягнення мінімальних витрат ресурсів за обраним напрямом діяльності банку.

На сучасному етапі першочергову увагу банки мають приділяти роботі з проблемною заборгованістю, відпрацьовуючи різноманітні схеми реалізації збереженого заставного майна, з метою компенсації збитків минулих років від проблемних кредитів.

Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, ними можна і потрібно управляти, знаходити ефективні методи та інструменти, які забезпечили б мінімізацію негативних наслідків щодо ризиків. Управління банківськими ризиками необхідне не тільки на рівні кожного окремого банку, а в першу чергу на державному за умови розробки необхідної стратегії управління, яка давала би банкам можливість повною мірою реалізувати свої права.

Література

1. Грушко В. І., Пилипченко О. І., Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками / Грушко В. І., Пилипченко О. І., Пікус Р. В. // Навч. посібник. – К : Інститут економіки та права «КРОК», 2000. – 121 с.
2. Єфіфанов А. О. Операції комерційних банків: навч. посібн. / А. О. Єфіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
3. Банківські ризики; Примостка Л. О. // Офіційний сайт <http://www.nbu.gov.ua> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_2/032-037.pdf.

4. *Белова І. В., Криклій О. А.* Інструментарій банківського нагляду: теорія, методологія та практика: Монографія / Уклад. І. В. Белова, О. А. Криклій. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2014. – 177 с.

5. Статистика Національного банку України // Офіційний сайт <http://www.bank.gov.ua> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674.

6. Статистика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб // Офіційний сайт <http://www.fg.gov.ua> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>.

7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000, ВР // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

8. *Белова І. В., Криклій О. А.* Ризик-менеджмент у банку: теорія та організація: Монографія / Укладачі О. А. Криклій, І. В. Белова, О. М. Пожар, Н. П. Верхуша – 147 с.

9. Методичні рекомендації щодо розрахунку ефективної ставки відсотка за фінансовими інструментами в банках України, Постанова Правління НБУ від 01.06.2011 № 171. – Режим доступу: <http://www.kbs.org.ua/index.php?get=82&id=4916>.

10. *Белова І. В.* Проблемні кредити і роль застави в їх супроводженні [Текст] / І. В. Белова, Д. А. Богославський // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2012. – №2. – С. 3-10.

11. *Криклій О. А.* Формування кредитної політики банку [Текст] / О. А. Криклій, О. В. Мірошниченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – №3. – С. 165-171.